

Рощина Інна Олександрівна,
професор кафедри конституційного,
адміністративного та кримінального права
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима
Гетьмана», кандидат юридичних наук,
доцент

УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВИЗНАННЯ ПОТЕРПІЛИМ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК СПОСІБ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Сьогодні всі громадяни сповна відчувають і розуміють, що корупція в Україні фактично є чинником, що гальмує подальший розвиток демократії, адже в корумпованій державі грубо порушують права та свободи громадян. Це в повній мірі відноситься до визнання потерпілого у кримінальних провадженнях. Тому, деякі проблеми визнання потерпілого в кримінальному провадженні будуть нами розглянуті.

Проблеми участі потерпілого в кримінальному судочинстві розглядалися багатьма науковцями: О.С. Александровим, А.Д. Бойковим, Л.В. Брусніциним, М.І. Гошовським, О.П. Кучинською, В.Т. Норм, В.М. Савицьким, І.Л. Труновим тощо. Але до цього часу залишається багато питань, які не вирішені у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України.

Це перш за все стосується визнання потерпілими юридичних осіб та визнання правонаступниками потерпілого близьких родичів чи членів сім'ї особи, яка безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення.

Так, у ч. 1 ст. 55 КПК України вказано, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1, с. 35].

Розширення кола осіб потерпілих за рахунок доповнення юридичних осіб одні вчені критикували (Д.Ю. Кавун) [2, с. 19], інші (В.Г. Пожар) вважають, що нарешті статус юридичної особи – потерпілого набув належного правового регулювання [3, с. 128].

Ми повністю згодні з думкою авторів, які вважають за правильне розширення кола осіб, що можуть бути визнаними потерпілими в кримінальному провадженні. Тому вказівка у ч. 1 ст. 55 КПК України, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути і юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, є правильною.

Згідно п. 7 ст. 55 КПК України, необхідно волевиявлення особи для набуття статусу потерпілого, оскільки права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого. У разі відсутності такого волевиявлення слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою. В.Г. Пожар має рацію, що таке вдосконалення процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні не завжди буде сприяти захисту прав та законних інтересів потерпілого у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор і суд мають бути наділені правом визнавати особу потерпілою у будь-якому випадку, якщо їй кримінальним правопорушенням завдано шкоду, незалежно від її згоди [3, с. 127]. Тому, ми вважаємо необхідним виключити п. 7 із ст. 55 КПК України.

Пункт 6 ст. 55 КПК України, на нашу думку, також не сприяє захисту прав потерпілого. Згідно цього пункту якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливував подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого» [1, с. 35–36].

Аналізуючи п. 6 ст. 55 КПК України не важко зробити висновок, що сформульований він не чітко, а тому застосування на практиці представлятиме певну трудність.

В юридичній літературі висловлені досить протилежні думки і припущення відносно п. 6 ст. 55 КПК України. Так, Д.Ю. Кавун пише: «Прикро що український законодавець ч. 6 ст. 55 КПК України не передав права потерпілого іншій процесуальній особі в порядку правонаступництва, а безпідставно трансформував членів сім'ї і близьких родичів у потерпілих [2, с. 24].

В.Г. Пожар вважає позитивним кроком закріплення можливості визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви [3, с. 128].

В. Божьев пише, що по кримінальним провадженням про кримінальні правопорушення, наслідками яких є смерть людини, права потерпілого повинні реалізуватися її близькими родичами чи членами

сім'ї виключно в якості правонаступників, бо визнавати особу, відносно якої не було вчинено кримінального правопорушення, потерпілим не припустимо [4, с. 98].

А. Ратинов вважає, що потерпілим у кримінальному процесі повинна визнаватись тільки фізична особа, яка безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення, в зв'язку з чим, близьких родичів чи членів сім'ї у вказаних законом випадках необхідно визнавати не потерпілими, а цивільними позивачами [5, с. 32].

В.М. Савицкий наголошує, що потерпілим у кримінальному процесі повинна визнаватись тільки фізична особа, яка безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення, у зв'язку з чим, близьких родичів чи членів сім'ї у вказаних законом випадках необхідно відносити до представників потерпілого [6, с. 80].

В.М. Юрчишин вважає, що близьких родичів чи членів сім'ї особи, яка безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення, необхідно відносити до правонаступників потерпілого [7, с. 70].

Суперечність приведених вище думок у відношенні про визнання або не визнання правонаступниками потерпілого близьких родичів чи членів сім'ї особи, яка безпосередньо постраждала від кримінального правопорушення, вказує на досить велику не лише складність цієї проблеми, але й зацікавленість вчених в її рішенні. Ми повністю підтримуємо точку зору тих авторів, які вважають, що закріплення законом можливості визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, є обґрунтованим і правильним.

У зв'язку з цим найбільш доцільним представляється п. 6 ст. 55 КПК України викласти таким чином: «Якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливує подання нею відповідної заяви, положення частин першої – третьої цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи шляхом надання процесуального статусу правонаступник потерпілого.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливував подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого».

Для визначення порядку призначення правонаступника слід в КПК України прийняти нову ст. 55-1 наступного змісту:

«Стаття 55-1. Правонаступник потерпілого

1. Правонаступником потерпілого визнається один з його близьких родичів, що висловив бажання здійснювати у провадженні в

кримінальній справі права і обов'язки потерпілого, що помер або втратив здатність виражати свою волю.

2. Рішення про визнання близького родича потерпілого його правонаступником приймає на його прохання орган дізнання, слідчий, прокурор або суд. Вибір правонаступника потерпілого із декількох близьких родичів, що звернулися з відповідним проханням, здійснюють прокурор або суд.

3. Особа, визнана правонаступником потерпілого, має право припинити свої повноваження на будь-якій стадії кримінального провадження.

4. Правонаступник потерпілого бере участь у кримінальному провадженні замість потерпілого і володіє правами і обов'язками останнього, крім права давати показання і інших прав і обов'язків, невіддільних від особистості потерпілого. Правонаступник потерпілого не має права миритися з підозрюваним і обвинуваченим і відкликати поданий потерпілим протест.

5. Правонаступник потерпілого може бути викликаний в якості свідка.

6. Правонаступник потерпілого має також інші права і обов'язки, передбачені чинним Кодексом».

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Київ: ПАЛИВОДА А.В., 2012. 326 с.

2. Кавун Д.Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: дис. кандидата юридичних наук: 12.00.09. Х., 2016. 214 с.

3. Пожар В.Г. Процесуальний статус потерпілого за новим кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації. *Юридичний часопис національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 126–131.

4. Божьев В. Процесуальний статус громадянина, потерпевшого от преступления, по законотательству России и иКыргызстана. *Уголовное право*. 2006. № 5. С. 95–98.

5. Ратинов А. Участие потерпевшего в предварительном следствии. *Соц. Законность*. 1959. № 4. С. 31–33.

6. Савицкий В.М. Потерпевший от преступления: расширение прав, усиление процессуальных гарантий. *Сов.гос. и право*. 1986. № 5. С. 79–82.

7. Юрчишин В.М. Проблеми державного та приватного обвинення в судах України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. К., 2004. 194 с.